
GAMING ACTIVITY OF PUPILS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN ORDINARY EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Rayna Stoycheva, PhD

SWU „Neofit Rilski“ – Blagoevgrad, Bulgaria stoicheva_r@swu.bg

Abstract: The school is the second most important social environment of the child after the family. The article emphasizes the need to consider and implement different strategies and alternatives for the right of access to quality education for children with special educational needs (SEN). Inclusive environment provides opportunities for socialization and social development of children with SEN. The child creates relationships with peers, develop social skills, adopt new values and attitudes. Communication is key for all relationships, and the lack of speech can hinder the way children interact with their peers and caregivers. Social skills needed for peer relationships are not always taught, and children with special needs do not always pick up these skills on their own. Understanding emotions is important for an individual and for learning how to interact in peer groups. Social Interaction Skills are skills that facilitate any positive social interaction, such as starting and maintaining a conversation, complementing others and resolving conflict.

The game is the main activity of the child and in this regard the participation of pupils with SEN in the games held in ordinary school is their right. Often in the course of the game action is needed children with SEN to be supported by resource teacher, pupil teacher or a classmate. The game offers active interaction between children and thus accumulate knowledge and experience of what is right and what is not properly digested perceptions and beliefs and attitude towards the realities in the world and to himself. The child always needs a stimulus, actually just as with us adults. We are happy when recognized what we've done and in this sense we find it appropriate to emphasize that the emphasis on even the smallest positive aspirations and actions of all pupils is an incentive to larger positive manifestation of it. The increase in positive interactions between teacher and pupils and between pupils and purposeful reduction of antipathy in the ongoing games are a prerequisite for developing training and education.

Keywords: game, children with SEN, social skills, communication

ИГРОВАТА ДЕЙНОСТ НА УЧЕНИЦИТЕ СЪС СПЕЦИАЛНИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПОТРЕБНОСТИ В ОБЩАТА ОБРАЗОВАТЕЛНА СРЕДА

Райна Стойчева

ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград, България stoicheva_r@swu.bg

Резюме: Училището е втората по значимост социална среда на детето след семейството. Предвид че голяма част от децата със СОП се обучават в масовото училище, е от особено значение те да бъдат включвани от педагозите във всички дейности, които се провеждат в обикновения клас. Общата образователна среда им предоставя възможности за социализация и социално развитие. Детето е активно, ако не се страхува от атмосферата в класната стая, от създадените отношения в нея, ако се чувства прието и разбрано, когато избира и формира своя позиция, гледна точка и я споделя с останалите. Предоставя му се възможност да създава взаимоотношения с връстници, развива социалните си умения, усвоява нови ценности и нагласи.

Играта е основна дейност на децата и в тази връзка участието на учениците със СОП в игрите, провеждани в масовото училище е тяхно право. Често в процеса на игровата дейност е необходимо тези деца да бъдат подпомагани от ресурсния учител, началния педагог или от свой съученик. Играта предлага активно взаимодействие между децата, като по този начин натрупват знания и опит за това кое е правилно и кое не е правилно, усвояват разбираня и убеждения, както и отношение към даденостите в света и към самия себе си. Детето винаги се нуждае от стимул, всъщност точно както е и при нас възрастните. Всички се радваме, когато се признава стореното от нас и в този смисъл намираме за подходящо да подчертаем, че акцентирането дори върху най-малките положителни стремежи и действия на всеки ученик е стимул към по-големи положителни прояви у него. Увеличаването на позитивните взаимодействия между учителя и учениците и между самите ученици и целесъобразното намаляване на антипатията в провежданите игри са предпоставка за развиващо обучение и възпитание.

Ключови думи: игра, деца със СОП, общуване, социални умения

В нашата страна през последните десет години все повече се налага необходимостта от обмисляне и прилагане на различни стратегии и алтернативи за правото на достъп до високо качество на образование на децата със специални образователни потребности (СОП). Практиката отразява сложния двустранен процес на съвместното им обучение с връстниците в норма в общата класна стая. Необходимо е адекватното участие на всички заинтересовани в образователната среда - учители, родители, ученици и създаване на оптимални условия за съвместно обучение и подкрепяща среда, за формиране на положителни и разнообразни социални връзки, основани на взаимно разбиране и взаимодействие между участниците.

В психолого-педагогическата литература се отдава особено значение на влиянието и характера на взаимоотношенията с връстници и възрастни върху самочувствието и настроението на детето, което е от особено значение и за децата със СОП. Отбелязва се и зависимостта на формирането на личността от положителната оценка на другите. А. Петровски /1986/ посочва, че човек става личност в обществото на другите и всичко натрупано в личността е възникнало благодарение на **общуването**. По този начин детето определя ориентири за своето поведение и сверява това, което прави, с онова, което околните очакват от него.

Децата със СОП имат различни степени на затруднения, които изискват различни нива на подкрепа. Добрите взаимоотношения в микросредата на масовото училище са важна предпоставка за превенция и корекция на негативно поведение. Междучелностните отношения в ученическата общност, стилът на взаимоотношения между учителя и учениците са от особено значение за изграждане на ценностни отношения.

Обогатяването на педагогическия процес се осъществява чрез различни игрови дейности и форми на организирано и преднамерено въздействие чрез прилагане на разнообразни игри. Съобразно спецификата си всяка от разновидностите на играта (сюжетно-ролева, драматизация, строително-конструктивна, игра с правила, подвижни игри и пр.) допринася с нещо уникално по отношение на развитието на детето. Редица психолози и педагози (Дж. Съли, В. Щерн, Л. С. Виготски, Д. Б. Елконин, Ж. Пиаже, А. Люблинска и др.) подчертават особената роля на играта и я дефинират като основна и своеобразна дейност на детето, посредством която то активно отразява заобикалящия го свят. Колкото по-активно детето участва в живота, толкова повече го опознава, толкова по – разнообразни, по-правилни и по-съдържателни стават игрите му. В параграф на Конвенцията за правата на детето (приета 1989 г. от ООН) се декларира, че децата са фундамент на бъдещето и играта е неотделима част от тях. Изтъква се, че те са играли и играят във всички култури и през всички времена и представлява основна потребност, каквито са храната, здравето, образованието. Играта обединява мисълта и действието и помага на децата да се развиват във физическо, интелектуално, емоционално и социално отношение. Необходимо е да отбележим, че за интегрираните в масовото училище деца със СОП е от особено значение да бъдат включвани във всички игрови дейности, провеждани в училищния клас.

Характерна особеност за децата със специални потребности е, че създаването на собствен замисъл в процеса на играта е доста опростен, като степента на елементарност е правопрпорционална на дълбочината на нарушенията в развитието. По време на игра се проявяват в разгърнат вид психичните особености и при внимателно наблюдение от страна на педагога, ще се открият преки пътища за работа с конкретното дете, тъй като се предоставя благоприятна възможност да го опознае по-добре в личностен план. В играта децата изпълняват много отговорно поетите ангажменти и проявяват сериозно отношение, осигурява се активно участие на всеки ученик, независимо от неговите индивидуални особености и образователни потребности.

Учебната среда предоставя възможности за социализация и социално развитие на детето със СОП, което е водещ мотив за провеждане на изследване в две общообразователни училища, с цел установяване условията, степента и мотивацията на участие на „различните“ ученици от начален етап на основната образователна степен в игровите дейности на общия клас. Като основни методи на изследване използвахме наблюдението и анкетата. Приложихме ги в XI ОУ „Хр. Ботев“ и VIII СУ „Арсений Костенцев“, гр. Благоевград, където анкетирахме учители и възпитатели на ученици от начален етап на основната образователна степен. Анкетната карта е отворена и се състои от десет въпроса, с три подотговора като предоставяме възможност за допълване на отговор от изследваното лице. На първия въпрос „Обучавали ли сте до момента ученик със СОП?“ прави впечатление, че по-голямата част (67 %) от анкетиранияте педагози са имали в своя клас такова дете и са запознати в определена степен с особеностите и образователните им потребности. Вторият въпрос - „Стимулирате ли общуването между учениците в норма и ученика със СОП и по какъв начин?“. Голям процент (77 %) от изследваните лица са посочили, че стимулират общуването между съучениците най-често чрез различни игри, в които

децата активно участват, провеждани основно в урочната дейност по математика, български език и литература, физическо възпитание и музика. Резултатите сочат, че дидактичните игри са най-широко използвани в образователния процес, защото са тясно свързани с учебната програма и подпомагат усвояването на учебния материал от учениците. В тази връзка би било добре, освен използването на игри за улесняване овладяването на учебния материал от учениците да се прилагат и такива с възпитателна цел, които да провокират активно общуване между съучениците, да стимулират прояви на разбиране и толерантно отношение между тях на базата на опознаването. За тази цел намираме подходяща играта „Портрет на свой съученик“, където всяко дете изтегля листче с номер което определя групирането по двойки. Всеки рисува портрет на съученика си по маса, след което взаимно си задават по няколко въпроса, предварително уточнени и записани от учителя. Въпросите целят опознаване между партньорите по маса: „Какво обичаш да правиш през свободното си време?“; „Кой е любимият ти цвят...., храна...., игра, филм....., книга....., приказан герой.....?“; „Какво харесваш в другарчето си по маса?“; „По какво искаш да приличаш на него?“. В тази игра на опознаване новообразуваните двойки трябва да открият, чрез зададените въпроси приликите помежду си. В края на играта се съобщават откритите прилики. Друга подобна игра е „Игра с карти“, където участниците са в две или повече групи. Играта цели съотборниците да се запознаят с личностните характеристики на всеки един от тях. Върху картите са написани въпроси, един от играчите в групата изтегля карта, прочита наум въпроса и пита свой съотборник, който след като отговори на свой ред избира нова карта и т.н. Въпросите могат да бъдат следните: „Кажми нещо за себе си.., за някой близък човек,... за приятел...?“; „Каква е ваканцията на мечтите ти?“; „Кой е последният филм, който си гледал?“; „Коя е последната приказка, която си прочел?“ и т.н. Непосредствено преди да бъдат приложени подобни игри е хубаво да се проведе беседа с учениците относно значимостта от опознаване на съучениците си, защото можем да открием сред тях нови приятели, да научим нещо ново за себе си по този начин, да открием общи интереси, да обогатим знанията си и да развием уменията си за общуване. Важно е да се подчертае, че всеки приятел е богатство, който носи нещо ценно у себе си. Необходимо е учениците да бъдат стимулирани към възприемане, разбиране и проява на позитивно отношение към другия. Развитието на толерантност и позитивна нагласа у децата спрямо своите „различни“ връстници може да се случи в учебна среда, където няма деление между тях, породено от произход, социално-икономически статус, етнос, религия, здравословно състояние и пр.

Т. Пейн /2003/ посочва, че за развитието на социалните и емоционалните умения у децата е подходящо да се разменят ролята, като например между родител и дете, учител и ученик, дете със СОП с дете в норма и пр. Авторката посочва като първа стъпка и необходимо условие проявяването на доверие между партньорите в играта. С влизането в ролята на другия се очаква да се постигне съпричастност и емоционална подкрепа. Т. Пейн отбелязва, че игрите които стимулират социално развитие у децата са тези, които предоставят възможност за споделяне между децата, изразяване на чувства и емоции, както и предоставяне на възможност да се учат и работят в сътрудничество. Много подходяща в този смисъл е играта „Да пишем с тяло“ - децата изписват на земята някаква дума, но най-добре дума, която предизвиква позитивни мисли, като всяко дете показва с помощта на тялото си по една буква от думата / думите.

Учителите, участвали в изследването посочват, че по време на игра отношението към детето със СОП е дружелюбно, приятелско, а усилията им са насочени към социализация на учениците със СОП в масовия клас, но признават че понякога търсят съдействие и компетентна помощ от ресурсния учител или психолога в училището. Част от учителите отбелязват, че трудностите, които учениците със СОП срещат по време на игра са свързани с невъзможност да осъзнаят и разберат правилата на играта, поради което често е необходима помощ от педагог или от съученик. Често по време на игра тези ученици се уморяват и отегчават по-бързо от останалите, поради което отказват да играят. В такива моменти не бива да бъдат принуждавани да се включат отново или пък да бъдат критикувани, че нарушават игровата дейност. В подобни ситуации е по-добре ученикът със СОП да бъде оставен да наблюдава известно време играта от страни. Понякога след кратко отсъствие от играта като участник, в ролята на наблюдател, отново решава да участва. Необходимо е в такива моменти съучениците му да проявяват разбиране и толерантност и своевременно да се тушират прояви на негативизъм и недоволство, породени от „странностите му“. Хубаво би било да учим децата да приемат различията с усмивка и разбиране, без излишно напрежение и внасяне на негативизъм в обстановката.

Р. Зайонк и негови колеги посочват, че когато се усмихваме, лицевите ни мускули се свиват, намалявайки притока на кръв към близките кръвоносни съдове, като по този начин се охлажда кръвта, която понижава температурата на мозъка, стимулирайки производството на серотонин, който е важен за

емоционалният живот на човека с влиянието върху телесната температура, храносмилането и съня. Повишените нива на серотонин се свързват с намаляване на агресивността и импулсивността. Р. Зайонк научно доказва положителните резултати от усмивката и когато казваме на децата „да се усмихват и всичко ще изглежда прекрасно, сме абсолютно прави, защото се оказва, че наистина дребните неща могат да променят живота“ [7]. В този смисъл, когато децата играят с усмивка и положително настроение, се елиминира негативизмът и се създава атмосфера на другарство.

На шести въпрос от анкетата „С каква цел използвате игрите?“ се изисква свободен отговор. Повече от половината анкетирани посочват че използват играта с цел привличане на интереса и вниманието на учениците, повишаване на мотивацията за участие в учебния процес и улесняване усвояването на новия учебен материал. Четирима от запитаните допълват, че използват игровия метод с практическа насоченост за прилагане на знанията и уменията, които децата са овладели, а често и за разговорване от натрупано напрежение. Необходимо е да се отчита напредъкът (колкото и малък да е) на всеки един ученик, да се реализира общуване на ниво равноправни партньорски отношения, което ще допринесе за взаимен обмен на знания и умения при решаването на различни познавателни задачи. Когато игровата дейност е подходящо организирана, се подпомага процесът на общуване между участниците, а освен това мобилизира известни резерви от потенциалните възможности на учениците със СОП, а и не само на тях. Конкретни действия и задачи първоначално може да затрудняват детето със СОП в процеса на играта, но в следствие с помощ от съученик или учител при продължително упражняване ще развие в определена степен нежните знания и умения и ще бъде в състояние да се справя, дори без помощ. Не бива да се забравя, че тези ученици разполагат с потенциал, който могат да развият на базата на широките възможности за компенсиране на едни свойства с други като им позволяват да развият определени способности след упорита и целенасочена дейност.

При голяма част от учениците със специални потребности степента на мотивация за участие в игрова дейност е слаба в сравнение с учениците в норма. Затрудненията в осъществяването на определени социални функции произтичат от недостатъци във възприемането на „знаково“ наситената среда, каквато е социалната (семејство, училище, клас и т.н.), като ориентацията им в социума показва редица отклонения поради трудности в отразяването на обемна и сложна информация за средата. Интелектуалната недостатъчност води до трудности в социалните отношения, изразени в неразбиране на емоционалните реакции на заобикалящите го, грешки в атрибуцията, невъзможност за разбиране на шегата, лъжата, метафората, неразбиране на мотивите, които стоят зад определено действие и пр.

На базата на наблюденията ни и въз основа на анкетното проучване установяваме, че голяма част от изследваните ученици със СОП вземат участие в игрите само, когато изявят доброволно желание, т.е. те понякога пропускат възможности за игра, поради нежелание за участие. Първата характеристика на играта, която Й. Хьойзинха, Д. Елконин и др. посочват е именно *свободата* - играта е въпрос на **собствен избор**, тя е антипод на принудата и е преди всичко едно свободно действие. Не бива да се игнорира, обаче целенасочената *мотивация* от учителя за активно и доброволно участие на децата в игровата дейност. В този смисъл считаме за удачно да приведем два примера от различни автори, които описват как под формата на игра децата променят своето отношение и поведение. Д. Б. Елконин /1984/ описва по какъв начин е мотивирал своите дъщери да изядат традиционното „дошло им до гуша мляко с грис“, като им предлага да играят на „Детска градина“. Той в ролята на учителка, а момичетата - възпитанички от детската градина. Изпълнявали в игрови план всичко, което се прави в забавачницата. „Учителката“ им предложила същото това мляко с грис, което предложила по-рано, но сега като възпитанички от детската градина момичетата яли без никакви протести и дори демонстрирали удоволствие. Аналогичен е и примерът, описан от Х. Шьонфелдер /1990/, в който при един експеримент изискването да се стои мирно е било включено в игра: „Видяхте пак почтената стража стои на пост пред паметника като вкаменена. Можете ли и вие да стоите така?“. В тази игрова ситуация малките деца стояли тихо и неподвижно многократно по-дълго време от обикновено. Целта е постигната, защото зад изпълнението на дейностите от децата е стоял **мотив**. Без мотивация не е възможна концентрация, воля, а така също и учене. Когато детето не желае да се включва в определена дейност на него му липсват мотиви за участие, то няма причина „да се движи“, няма подтик за усилие в една или друга област. Мотивацията е движеща сила, която стои зад всяко действие на детето, като чрез този психически процес се активизира целева насоченост на неговото поведение.

В психологическата литература мотивацията по отношение на дейността може да се разделя на външна (носител на стимулите е социалната среда - награди, поощрения, наказания, избягване на неприятности или други външни стимули) и вътрешна (основава се на саморегулацията на личността - проява на интерес към процеса и резултата на дейността, чувство за собствена компетентност и

самоутвърждаване и др.). Външната и вътрешната мотивация изменят характера на поведението, но когато у детето е налице вътрешна мотивация се увеличава спонтанността на мисловната дейност, което е предпоставка за напредък в умственото развитие. В тази връзка предлагаме следните начини за повишаване степента на мотивация при учениците със СОП за активно участие в игрите на масовия клас:

- адаптиране на играта към ученика със СОП;
- отчитане интересите на ученика със СОП;
- подпомагане, при необходимост от приятел или съученик, с когото са в добри отношения;
- създаване на позитивна емоционална атмосфера в общия клас;
- поощряване за всеки постигнат успех по време на играта.

Ежедневното активно участие в игрите на класа е от изключително значение, защото по този начин се предоставят възможности за социално учене, изразяващо се в усвояване на нови социални форми на поведение на основата на междуличностни взаимодействия. Имитационното учене възниква в ситуации, в които партньорът е източник на информация, чрез имитация и подражание детето има възможност да усвоява нови модели на поведение и да развива своите личностни качества. В тази връзка много е важно учебната средата да бъде хармонична, сплотена, добронамерена, да провокира прояви на толерантност и разбиране, което ще подпомогне процеса на социализация и ще допринесе за изграждане на система от норми и ценности.

Изводите от проведения педагогически експеримент са следните:

- Голям процент от педагозите в масовото училище са обучавали или обучават в класа си ученици със СОП и са запознати в определена степен с характерните им особености и с трудностите, които срещат по време на обучение;
- Началните педагози се стремят да включват учениците със СОП в ежедневните дейности на класа. Срещат затруднения по отношение мотивацията им за участие и в определени случаи изпитват нужда от помощ от специалист;
- Най-широко използвани в учебно-възпитателния процес са дидактичните, подвижните и сюжетно-ролевите игри, предвид възрастовите особености на учениците. Игрите намират място в учебните предмети по математика, български език и литература, физическо възпитание и музика;
- Началните педагози използват играта с цел развитие концентрацията на внимание и улесняване усвояването на учебния материал от учениците по различните учебни предмети.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Глеман, М., Т. Варга. Вероятност в играх и развлечениях. М., Просвещение, 1979
- [2] Елконин, Д. Психология на играта. С., 1984
- [3] Иванов, И. Интеркултурно образование. Изд. Аксиос, Шумен, 1999
- [4] Карагъзов, И., А. Гърбачева. Основи на дефектологията. Изд. Абагар, Велико Търново, 1995
- [5] Петровский, А. В. Психология и время. Спб.: Питер, 2007
- [6] Терзийска, П. Децата със специални образователни потребности в общата образователна среда. Благоевград, 2012
- [7] Шапиро, Л. Как да възпитаваме дете с висок емоционален коефициент. С., 1999
- [8] Шьонфелдер, Х. Как да помогнем при ученето. С., 1990